

Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi

The Journal of Near East University Islamic Research Center

ISSN: 2148-922X | e-ISSN: 2687-4148

Haziran / June | 2022/8/1

EBU MANSÛR ES-SEÂLİBÎ VE MEN ĞÂBE ‘ANHÛ’L-MUṬRİB ADLI ESERİ

Abū Maṣṣūr Al-Tha‘ālibī and His Man Ğhābe ‘Anhu’l-Muṭrib Named Book

Sabriye MOHAMMADI (Sorumlu Yazar)

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Master Student, Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Konya, Türkiye

sabriyemohammadi@outlook.com

ORCID ID: 0000-0002-5430-7089

Mohammad MOHAMMADI

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

PhD Student, Necmettin Erbakan University, Institute of Social Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, Konya, Türkiye

mh_darzabi@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4726-4719

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 11 Mayıs 2022

Kabul Tarihi | Accepted: 17 Haziran 2022

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran 2022

Atıf | Cite as

Mohammadi, Sabriye – Mohammadi, Mohammad. “Ebu Mansûr Es-Seâlibî ve Men Ğâbe ‘anhû’l-Muṭrib Adli Eseri”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* (Haziran 2022) 8/1: 91-108. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.1.06>

Mohammadi, Sabriye – Mohammadi, Mohammad. “Abū Maṣṣūr Al-Tha‘ālibī And His Man Ğhābe ‘Anhu’l-Muṭrib Named Book”, *The Journal of Near East University Islamic Research Center* (June 2022) 8/1: 91-108.

<https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.1.06>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUİSTEM’e devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUİSTEM by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Ebu Mansûr es-Seâlibî ve Men Ğābe ‘anhü’l-Muṭrib Adlı Eseri

Öz

Edebiyatçıların ya da sanatçıların bilgilendirme, eğitme, biriktirme, saklama gibi farklı gayeler doğrultusunda, alanlarındaki diğer temsilcilerin ürünlerden oluşturduğu seçkilere antoloji adı verilmektedir. Nitekim bu terim de daha çok edebiyat ve özellikle de şiir alanıyla ilişkilendirilmiştir. Gerek Türk edebiyatından gerek Arap edebiyatından yazarlar şiir antolojileri oluşturmuşlardır. Mecmua kelimesi de aynı anlama geliyor olup, her ikisi de toplamak ya da toplanılan gibi anlamlara gelmektedir. Antolojiler için Arap edebiyatında mecmua kelimesi kullanılmaktadır. Ebû Mansûr es-Seâlibî de Arap edebiyatında bu türde eser ortaya koyan bir edebiyatçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Seâlibî Arap dili literatüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim yaşadığı dönemde dahi önemi fark edilmiş olup şöhreti hem Doğu’da hem de Batı’da yayılmıştır. Seâlibî, İslam’ın altın çağlarından kabul edilen bir dönem içerisinde yaşamıştır. Tam olarak yaşadığı dönem ise 4. yüzyılın ortaları ile 5. yüzyılın ilk çeyreğine tekabül etmektedir. İçinde büyüdüğü bu çağ, onun ilmî ve edebî kişiliğine oldukça olumlu katkılar sağlamıştır. Seâlibî, telif ettiği eserlerin sayısının çokluğu, içeriğinin verimliliği ve konularının kapsamlı olması sebebiyle, vefatından sonra da ilim ehlinin dikkatini celbetmeyi başarmıştır ve özellikle Arap dili alanında adından sıkça söz ettirmiştir. Nitekim Seâlibî yalnızca Arap diliyle ilgilenmekle ve derinliklerine vakıf olmakla kalmamış; tenkit ilmi, tarih ilmi gibi alanlara hâkimiyetiyle de öne çıkmıştır. Bu alanlarda da öne çıkan eserler telif etmiştir. Seâlibî’nin *Yetîmetü’l-dehr*, *Fıkhü’l-luğa* ve *Sırru’l-arabiye* ile *Âdâbu’l-mulûk* isimli eserlerini, onun eserlerinin en meşhurları arasında saymak mümkündür. Ancak tüm müspet durumlara rağmen Seâlibî’nin hayatına dair, hakkında doyurucu miktarda bilgi bulunmamak birlikte var olan bilgiler de kendini tekrarlar mahiyetindedir. Bu çalışmada Seâlibî’nin *Aḥsenü’l-meḥâsin* olarak bilinen *Aḥsenü mâ semî’tü* adlı şiir antolojisi eserine bir zeyil olan ve yine bir şiir antolojisi olan *Men Ğābe ‘anhü’l-muṭrib* adlı eserinin tahlil edilmesi hedeflenmektedir. Seâlibî, bu eserinde İbn M’utez’den (ö. 296/908) Mütenebbî’ye (ö. 354/965), Ebu’l-Feth el Bustî’den (ö. 400/1010), Me’mûn’a (ö. 218/833) Sâhib b. ‘Abbâd’dan (ö. 385/995), el-Kindî’ye (ö. 252/866 [?]) yüzlerce şairden topladığı şiirleri derlemiştir. Eserin mukaddimesinde belirttiği üzere, bunu yaparken de şiirlerin lafız ve mana bakımından en güzel, en üstün olanlarını seçmeyi hedeflemiştir. Nitekim bu da Seâlibî’nin münekkit yönüne bir atıftır. Ayrıca eser her ne kadar bir şiir antolojisi olarak değerlendirilse de içerisinde nesre dair alıntılar da barındırmaktadır. Ayırdığı toplam altmış kadar başlıktan beş tanesi yalnızca nesre dairdir. Araştırma; giriş ve sonuç bölümleri hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Seâlibî’nin hayatı ve eserleri, ikinci bölümünde ise çalışmanın asıl konusunu teşkil eden *Men Ğābe ‘anhü’l-muṭrib* adlı eseri şekil ve muhteva bakımından incelenmiş, eserde tarafından ele alınan şiirler edebî sanatları bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Seâlibî, Men Gabe ‘anhu’l-muṭrib, Şiir Mecmuası, Antoloji.

Abū Maṣṣūr Al-Tha‘ālibī and His Man Ğhābe ‘Anhu’l-Muṭrib Named Book

Abstract

Anthologies are the selections created by other representatives of their fields, in line with different purposes such as informing, educating, collecting, and storage authors or artists. As a matter of fact, this term has been associated with literature and especially poetry. Authors from both Turkish and Arabic literature have created poetry anthologies. The word "mecmua" also means the same, both of which mean to gather or to be gathered. The word mecmua is used in Arabic literature for anthologies. Abū Maṣṣūr al-Tha‘ālibī appears before us as a man of letters in Arabic literature who produced works of this type. Tha‘ālibī has a very important place in the Arabic language literature. As a matter of fact, even during his lifetime, his importance was noticed and his fame spread both in the East and in the West. Sealibi lived in a period that is accepted as the golden age of Islam. The period in which he lived exactly corresponds to the middle of the 4th century and the first quarter of the 5th century. This age, in which he grew up, made quite positive contributions to his scientific and literary personality. Due to the large number of the works, he wrote, the efficiency of the content and the comprehensiveness of the subjects, Tha‘ālibī managed to attract the attention of scholars after his death, and he has made a name for himself especially in the field of Arabic language. As a matter of fact, Tha‘ālibī was not only interested in the Arabic language and had a deep knowledge of it; He also came to the fore with his dominance in fields such as the science of criticism and the science of history. He has also accommodated works in these fields. It is possible to count Tha‘ālibī’s works named *Yatimatu’l-Dahr*, *Fiqh al-luğa* and *Sırru’l-Arabiyyah* and *Adab al-mulûk* among the most famous of his works. However, despite all the positive circumstances, there is no satisfactory amount of information about Tha‘ālibī’s life, and the existing information is also self-repetitive. In this study, it is aimed to analyze Tha‘ālibī’s work named *Man Ğhābe ‘anhu’l-Muṭrib*, which is an addendum to his poetry anthology called *Aḥsanu mā Sam’itu*, also known as *Aḥsanu’l-Mahāsin*. In this work, Tha‘ālibī writes from Ibn al-Mu’tazz (d. 296/908) to al-

Mutanabbî (d. 354/965), from Abu 'l-Fatḥ al-Bustî (d. 400/1010), to al-Ma'mûn (d. 218/833) from Şâhib b. 'Abbâd (d. 385/995) to al-Kindî (d. 252/866 [?]) he compiled the poems he collected from hundreds of poets. As he stated in the introduction of the work, while doing this, he aimed to choose the most beautiful and superior poems in terms of wording and meaning. As a matter of fact, this is a reference to the critic of Tha'âlibî. In addition, although the work is considered as a poetry anthology, it also contains quotations about prose. Five of the sixty or so titles he allocated are only about prose. Research; It consists of two parts, excluding the introduction and conclusion parts. In the first part, Tha'âlibî's life and works, in the second part, his work named *Man Ğhâbe 'anhu'l-Mutrib*, which is the main subject of the study, has been examined in terms of form and content, and the poems handled by him in the work have been evaluated in terms of their literary arts.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, al-Tha'âlibî, Man Ğhâbe 'anhu'l-Mutrib, Poetry Magazine, Anthology.

Giriş

Bu araştırmanın konusunu, ana minvalde Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin hayatı ve onun bir şiir mecmuası olan *Men Ğâbe 'anhu'l-Mutrib* eserinin tahkiki oluşturmaktadır. Alt başlıklarda ise Seâlibî'nin biyografisi, telif ettiği eserleri, hocaları, öğrencileri, ilmi şahsiyeti ile söz konusu eserinin adı, Seâlibî'ye aidiyeti, yöntemi, muhtevası ve eserde kullanılan edebî sanatlar incelenecektir.

Böyle bir çalışma yapılmasının amacı ise başta Seâlibî'nin telif ettiği sayısız eserle Arapça literatürde önemli bir alan kaplamasıyla dikkat çekmesinin yanında, *Men Ğâbe 'anhu'l-Mutrib* adlı eserinin daha önce gerek yüzeysel gerekse detaylı bir incelemeye tabi tutulmamış olmasıdır. Bu çalışmanın genelde Arap diline ve Arap şiirine, özelde Seâlibî'ye dair yapılan araştırmalarda 21 yy. modern literatürüne bilimsel açıdan bir nebze katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın şekillenmesi sürecinde veri toplama, sınıflandırma ve değerlendirme metodu uygulanmıştır.

Seâlibî'nin hayatına geçmeden önce, yazarın yaşadığı dönemin siyasî, iktisadi, sosyal ve ilmi durumuna kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır. Bu konuya başlarken de iktisadî, sosyal ve ilmi durumların üçüne de etki eden bir âmil olarak siyasî durumdan bahsedilmelidir. Yazarımızın doğduğu döneme tekabül eden 10. yüzyılın son çeyreğinde, İslâm dünyasının büyük bir kısmında hüküm süren devlet, Abâsî Devleti idi. Ne var ki 11. yüzyılın ilk çeyreğinde Abbasî devleti gücünü yitirmeye, topraklarını kaybetmeye başladı. Aslında başlı başına bu durum dahi Seâlibî'nin yaşadığı dönemin siyasal açıdan çalkantılı ve zor dönemler olduğunun ipucunu vermektedir.

Tarihte, Abbasîlerin yönteminin otorite ve hakimiyetini, Türk ve Fars asıllı komutanlara kaptırdığı malumdur. Özellikle 862'de Halife Müsta'în-billâh (ö. 252/866) ile başlayan ve sonrasında yıkılışına kadar devam eden dört asırlık dönemde, çoğu zaman halifelerin yetkisi olmamış, acem unsurlar (Arap olmayan) tarafından azledilmeleri işten bile olmamış ve yine onlar tarafından idam dahi edilebilmişlerdir.¹ Nitekim, a'cemîler tarafından öldürülen ilk Abbâsî halifesi, Mütevekkil-'Alellâh'tır (ö. 247/861).² Sonrasında, hilafetteki bu zayıflık diğer makamların da gücünü yitirmesine sebep olmuş ve vezirlik gibi çoğu önemli makam sadece isimden ibaret kalmıştır.³

Daha da kötü bir gelişme olarak, yazarımızın doğum tarihinden 16 yıl kadar öncesinde yani 945 yılında başkent Bağdat'a İran asıllı ve Şîî olan Büveyhiler hükmetmeye başlamıştı.⁴ Bu da demek oluyor ki, Abbasîler merkezi otoriteyi artık neredeyse tamamen yitirmişti.

Abbâsî Devleti her ne kadar hakimiyeti boyunca istikrarlı ve müreffeh bir iktisat götüysen de siyasî karışıklıklar, kaçınılmaz olarak ekonomik durumuna da etki etmiştir. Vergiler adaletli dağıtılmamış; zengin giderek zenginleşmiş, fakir ise giderek daha da fakirleşmiştir. Toplumda yozlaşmalar artmış, rüşvet gibi İslâm'da oldukça çirkin görülen davranışlar yaygınlık kazanmıştır. Haraç, zekât, cizye, öşür gibi vergiler

¹ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Ğâbe anhu'l-Mutrib*, thk. en-Nebevî Abdulvâhid Ş'elân (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1984), 12 (Tahkik edenin notu).

² Mahmut Kırkpınar, "Mütevekkil-Alellâh," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/212.

³ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Ğâbe Anhu'l-Mutrib*, 15 (Tahkik edenin notu).

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/35.

toplanma amacını yitirmiş ve artık sadece hazinenin ihtiyacı gözetilir olmuştur. Bu sebepten zenginlerin çoğu mallarını gizlemek için toprağa gömmüşlerdir.⁵

Ekonomideki bozulma, toplumun da bozulmasına neden olmuştur. Vergilerin adaletli dağıtılmaması, halkta tasavvuf, yol kesicilik gibi birbirine zıt iki durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶ İlk olarak tasavvufa değinilecek olursa, yine halkın yaşadığı fakirlik, insanları zühd ve verâya yönlendirmiştir. Nitekim tasavvufun temel kaynakları sayılan eserlerin yazıldığı dönem de yine Abbâsîler dönemine tekabül etmektedir.⁷ Yol kesicilik olgusu ise yine malî yetersizliklerle mücadele eden kimselerin başvurduğu diğer bir yoldur. Bu kimseler insanların yollarını keserek, belli bir miktar para talep ediyorlar ve eğer alamazlarsa bu insanların evlerine hücum ediyorlardı.⁸ Bahsedilen tüm bu hususlar bize, dönemin içtimâî yapısı hakkında da ipucu vermekte yeterlidir. Ayrıca belirtilmelidir ki şairler de toplumdaki bu ahlakî çöküşü şiirlerine konu edinmişlerdir.⁹

Pek tabii dönemin ilim adamları da bu sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Masraflarını karşılayamadıkları için farklı işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, yazarımız Seâlibî sonraki başlıkta zikredileceği üzere kürkçülük işiyle meşgul olurken, çağdaşı Şafîî fakihî Ebû Hâmid el-İsferâyînî (ö. 406/1016) de hamallık yapmıştır.¹⁰

Tüm bu olumsuzlukların yanında, bu dönem ilmi açıdan oldukça parlak ve verimli geçmiştir. Bağdat halifeliğinin zayıflığı, ilmî alana olumsuz bir etkide bulunmamıştır. Farklı milletlerin bu dönemde tercüme edilen eserlerinin oluşturduğu büyük ilmî servet, Müslümanların hizmetine sunulmuştur. Aslında bu tarihi olgu da bize, siyasetin ilmi hayata çok ciddi bir etkisinin olmadığını gösteriyor. Siyasî durumun çok kötü olduğu bir zamanda bile ilim, farklı dallardan çiçek açabiliyor.¹¹

İşte yazarımız böyle bir siyasî, iktisadî, sosyal ve ilmî bir ortamda yetişmiştir.

1. Ebû Mansûr es-Seâlibî Hakkında

1.1. Hayatı

Döneminde çok sayıda eser telif eden yazar ve edebiyatçılardan olmasına rağmen, biyografisine dair bilinenler oldukça azdır ki bu durum, biyografi yazarları tarafından hayret verici bir ikilem olarak görülmüştür.¹²

Tam adı Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâ'îl es-Seâlibî en-Nîsâbûrî'dir. 350 (m. 961) yılında fikri ilerlemenin zirvede olduğu bir dönemde Nîşâbur'da doğmuştur. Künyesi Arapçada tilki manasına gelen "الثعلب" kelimesinden bir ism-i mensubdur. Kendisinin yahut dedesinin tilki derisinden elde edilmiş kürkler dikmeleri sebebiyle böyle bir künyeye sahiptir.¹³ Arap ya da Fars asıllı olduğu düşünülmektedir. İlk tahsilini yine doğduğu şehir olan Nîşâbur'da almıştır. Gençlik yıllarında tilki kürkçülüğünün yanında, Nîşâbur'da bazı ailelerin çocuklarına eğitim verdiği de bilinmektedir. Ancak kürkçülük ile çok uzun yıllar meşgul olmadığı tahmin edilmektedir.¹⁴ Zira beşinci bölümde daha detaylı değinileceği üzere, eserlerinin sayısının çokluğu da bunu kanıtlar niteliktedir.

Devrin hükümdar, emir, vezir gibi saray eşrafiyla alakası kuvvetli olmuştur. Pek tabii olarak bu durum kendisine himaye ve maddi destek kabilinden bazı avantajlar sağlamış ve ilmi sahada şöhreti

⁵ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Gâbe anhu'l-Mutrib*, 18 (Tahkik edenin notu).

⁶ Eserde bu kelime için "الثعلب" kelimesi kullanılmaktadır. Sözlüklerde bu kelime *kurnazlık, düzenbazlık, beceriklilik* gibi anlamlara gelse de eserde vârid olduğu bölümün devamında söz konusu kelimenin *yol kesicilik* anlamında kullanıldığı açıktır. Bk. Se'âlibî, *Men Gâbe anhu'l-Mutrib*, 20 (Tahkik edenin notu).

⁷ Yıldız, "Abbâsîler," 1/43.

⁸ Ahmet Emin, *Zuhru'l-İslam* (Kahire: Hindawi, 2013), 272.

⁹ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Gâbe anhu'l-Mutrib*, 20 (Tahkik edenin notu).

¹⁰ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Gâbe anhu'l-Mutrib*, 21 (Tahkik edenin notu).

¹¹ Emin, *Zuhru'l-İslam*, 84.

¹² Mongi Busnina (ed.), *Mevsû'atu 'Alâmi'l-'Ulema ve'l-Udebâi'l-Arab ve'l-Muslimin* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 2005), 4/817.

¹³ Tefik Rüştü Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/236.

¹⁴ Hasan Gündoğdu, *Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed es-Seâlibî'nin Sirru'l-'Arabîyye Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, 2.

ziyadesiyle duyulur olmuştur. Eserlerinin pek çoğunu devlet adamlarına ithaf etmiştir.¹⁵ Bu devlet adamlarının başında ise Ebu'l-Fadl el-Mîkâlî (ö. [?]) gelmektedir ki kendisi Nişabur ve yakın bölgelerinde valilik yapmış ve ardından Gazneliler Devleti'nde kâtip ve vezirlik görevlerinde de bulunmuş olmakla beraber¹⁶ iyi bir edip ve şairdir. el-Mîkâlî, Seâlibî'nin hâmilliğini yapmıştır. Seâlibî onun hakkında şu şiiri söylemiştir:¹⁷

أَخِّ لِي أَمَّا الْوَدُّ مِنْهُ فَرَأَيْدُ وَأَلْفَاظُهُ بَيْنَ الْحَدِيثِ فَرَأَيْدُ
إِذَا غَابَ يَوْمًا لَمْ يَنْبِ وَإِنْ شَهِدَ ارْتَاخَتْ إِلَيْهِ

Benim bir kardeşim var; ona olan sevgimin eşi benzeri yoktur. Onun konuştuğundaki sözlerinin de eşi benzeri yoktur.

Bir gün ortalıkta gözükmezse, gören kimse bunu kabul ed(e)mez. Ortaya çıktığında ise görenler rahata erer.

382'de (m. 992) Nişabur'daki askerî karışıklık yüzünden Buhara'ya gitmek zorunda kalmıştır ancak burada beklediği desteği bulamayınca, doğduğu şehre geri dönmüştür. Burada Bedüzzamân el-Hemedânî ile karşılaşmıştır. Ziyarî emiri Kabûs b. Veşmgîr'in kendisini Cürcan'a daveti üzerine bir süre de Cürcan'da bulunmuştur. Sonrasında tekrar memleketi Nişabur'a dönmüştür. 400 (m. 1010) yılında burada oluşan kuraklık sebebiyle de İsferyân'e, oradan da iki yıl sonra Cürcan'a gitmiş ve Ebû Saîd Muhammed'in sarayında kalmıştır.¹⁸ Daha sonra Hârizmşahlardan olan Ebü'l-Abbas II. Me'mûn kendisini Gürgeç'e çağırmıştır ve Harizm saraylarında müreffeh bir hayat sürmüştür. Burada Bîrûnî, İbn Sîna gibi ilim adamlarıyla görüşmüştür. Buradaki ikameti sırasında bir dönem Gazne'ye geçmiş ve Sultan Mahmut'un sarayında misafir olmuştur. Burada kaldığı 5 yıl süresince İranlı şair Firdevsî ve ikinci kez Bîrûnî ile görüşmeler yapmıştır. Yine bu 5 yıllık dönemde yazdığı eserleri bir kısmını Sultan Gazneli Mahmut ve onun Horasan Valisi olan kardeşi Ebu'l-Muzaffer Nasr b. Sebük Tegin'e ithaf etti.¹⁹ Şu husus da belirtilmelidir ki, Seâlibî yalnızca doğudaki ediplerin değil, batıdaki ediplerin de dikkatini celbetmiş ve onların hâmilğine nâil olmuştur.²⁰

Doğu'da Horasan, Mâverâ, Harezmi, Buhara gibi pek çok bölgeye ziyaret etmekle beraber Arap Yarımadası, İran, İspanya gibi yerlere yolculuk etmiştir.²¹

Vefat tarihi konusunda tarihçiler arasında h. 429 ve h. 430 yılları arasında ihtilaf vardır. Ancak 'Ali b. Hasan el-Bâharzî'nin (ö. 467/1075) verdiği bilgiye göre vefatının 429 (m. 1038) olması, el-Bâharzî'nin, Seâlibî'nin en önemli öğrencilerinden biri olması hasebiyle yüksek ihtimal dahilindedir.²² İbn Kunfüz (ö. 810/1407)²³ ve Ömer Rıza Kehhâle (1905-1987)²⁴ 429 yılında vefat ettiğini söylerken; et-Tayyip Bâ Mahreme (ö. 947/1540)²⁵, İbn Nâsiri'd-Dîn el-'İrkisûsî (ö. 842)²⁶ ve Şemsu'd-Dîn ez-Zehabî (ö. 748/1348)²⁷ 430 yılında vefat ettiğini aktaranlardandır. Yazar, 79 yıllık ömrünü ilim tahsili; tarih, edebiyat, tenkit gibi muhtelif alanlarda telifât ve farklı coğrafyalara seyahatle geçmiştir.

1.2. Hocaları ve Öğrencileri

Tüm hayat hikâyesinde olduğu gibi Seâlibî'nin hocaları ve öğrencilerine dair de kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak yine de birkaç isimden bahsedebiliriz. Seâlibî gençliğinde ünlü Arap edip ve şairi Ebû Bekir el-Hârizmî'den (ö. 383/993) edebiyat dersi almıştır. İsmi zikredilmeyen bir başka hocadan

¹⁵ Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," 36/236.

¹⁶ Nurullah Yılmaz, "Emîr Ebû'l-Fadl el-Mîkâlî ve Edebî Çalışmaları," *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)* 3/2 (2020), 310.

¹⁷ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Gâbe anhu'l-Muṭrib*, 44.

¹⁸ Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," 36/236.

¹⁹ Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," 36/236.

²⁰ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Gâbe anhu'l-Muṭrib*, 40 (Tahkik edenin notu).

²¹ Solmaz Hüseynova, "Ebu Mansur es-Sealibi Edebiyatşünas, Dilçi ve Tarihçi Kimi," *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası* 24 (2015), 107.

²² Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," 36/236.

²³ İbn Kunfüz, *el-Vefeyât*, thk. Âdil Nuveyhid (Beirut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1984), 238.

²⁴ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn* (Beirut: Dâru İhyâu't-Turâs el-'Arabî, 1957), 6/189.

²⁵ Abdullah et-Tayyip Bâ Mahreme, *Kilâdetu'n-Nahr fî Vefeyâti 'Ayâni'd-Dehr* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008), 3/391.

²⁶ İbn Nâsiri'd-Dîn ed-Dîmaşkı, *Tevdîhu'l-Müştebih*, thk. Muhammed Na'im el-'İrkisûsî (Beirut: Muessetu'r-Risâle, 1993), 2/52.

²⁷ Şemsu'd-Dîn ez-Zehabi, *Siyeru 'Alâmi'l-'Ulema*, thk. Şuayb el-Arnâvût (Beirut: Muessetu'r-Risâle, 1985), 17/438.

da şiir ve Arapça öğrenmiştir.²⁸ Hocaları arasında cebir ilminin kurucusu kabul edilen ünlü matematikçi Muhammed b. Mûsâ el-Harizmî zikredilse de²⁹ vefat tarihi 232 (m. 847) olması hasebiyle mümkün gözükmemektedir. Zira Seâlibî 350 (m. 961) yılında doğmuştur. Künyeleri aynı olması sebebiyle Ebû Bekir el-Hârizmî ile karıştırılmış olması muhtemeldir.

Hocaları arasında Muhammed b. Yahya el-Cürçânî (ö. 398/1007), Kâdî 'Abdu'l-Cebbâr olarak bilinen 'Abdu'l-Cebbâr b. 'Ahmed b. Abdi'l-Cebbâr el-Hemedânî (ö. 415/2015), el-Bustî (ö. 388/998), ez-Z'aferânî de zikredilmektedir.³⁰

Öğrencileri arasında ise *Dümyetu'l-Kasr* isimli eserin sahibi, el-Bâharzî lakaplı Ebu'l-Kâsım (Ebu'l-Hasen) 'Alî b. el-Hasen b. 'Alî b. Ebi't-Tayyib (ö. 467/1075) en meşhurdur. el-Bâharzî, Horasan bölgesinde yetişmiş önemli bir şair ve Şafîî fıkıh âlimidir.³¹ Başka isimler de Seâlibî'nin öğrencileri arasında zikredilse de bu bilgilerin yeterli tutarlılıkta olmadığı rahatlıkla söylenebilir.³²

1.3. İlmi Şahsiyeti

Seâlibî küçük yaşlardan itibaren ilme çok kuvvetli bir tutkuyla bağlanmıştır. Arapçayı, İran ve Orta Asya halklarının edebiyat ve tarihini çok iyi bir şekilde öğrenmiştir.³³ Farsçayı da iyi seviyede bilmesine rağmen, eserlerini Arapça telif etmekteydi.³⁴ Sahip olduğu büyük şöhreti hayatta iken kazanmış, eserleri büyük bir kitle tarafından takip ve takdir edilir olmuştur.

Edebiyat, nazım ve nesir konularında bilgindir. Belâgat tarihi açısından önemli bir olgu olarak, Seâlibî'nin beyân ilmini, meânî ilminden ayıran ilk kişi olduğu kabul edilir. Ayrıca Seâlibî, dil konusundaki üstün yeteneği ve derin bilgisi sebebiyle "Nişabur'un Câhiz'i" unvanına sahiptir. es-Safedî'nin (ö. 764/1363) naklettiğine göre "Döneminin Câhiz'i" olarak da lakaplandırılmıştır.³⁵ Meşhur ez-Zehîra adlı eserin sahibi, Endülüslü tarihçi İbn Bessam (ö. 542/1147), Seâlibî'nin şöhretinin Batı'da da yayıldığı ve hatta bir darbimesel hâline geldiğini söylemiştir.³⁶

Seâlibî'nin edebiyatçılığı hakkında, el-Hâkim Ebû S'ad 'Abdirrahman b. Muhammed b. Dost en-Neysabûrî (ö. 431) şöyle bir şiir söylemiştir:³⁷

كَانَ أَبُو مَنْصُورٍ	عَ فِي الْأَدَابِ مِنْ ثَعْلَبِ
لَيْتَ الرَّدَى قَدَّمَنِي	لَكِنَّهُ أَرُوغٌ مِنْ ثَعْلَبِ
يَطْعَنُ مِنْ شَاءٍ مِنْ	تِ كَطْعَنِ الرَّمْحِ بِالْثَعْلَبِ

Ebû Mansûr es-Seâlibî edebiyatta, bir tilkiden daha mahirdi.

Keşke ölüm bana ondan önce gelseydi; ancak o, tilkiden bile kurnazdı.

Mızrağın tilkiyi yaralaması gibi o da insanlardan istediği kimseyi ölümle yaralıyordu.

Seâlibî, edebiyatla meşhur olsa da tenkit ilmiyle de meşgul olmuştur. Ancak kendisini bir münekkit olarak nitelemek de zordur. Nitekim Seâlibî bir şiiri inceler ya da tercih ederken tenkit ilminin gerektirdiği objektiviteden uzak kalmış ve yalnızca şahsî zevkine göre uygulamada bulunmuştur.³⁸

Seâlibî edebiyat ve tenkit alanlarının dışında, hakkındaki kaynaklarda geçtiği üzere, ahbar ilmi diye geçen tarih ilmiyle de meşgul olmuştur.³⁹

²⁸ Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur."

²⁹ Gündoğdu, *Ebû Mansur Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlibî'nin Sirru'l-'Arabiyye Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, 4.

³⁰ Abdulrahim Şerif, *es-Seâlibî'nin Fikhü'l-Luğa ve es-Süyûtî'nin el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'uhâ Eserlerinin Karşılaştırılması* (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 48.

³¹ Şemsu'd-Dîn ez-Zehabi, *Siyeru 'Alâmi'l-'Ulema*, 18/363.

³² Şerif, *es-Seâlibî'nin Fikhü'l-Luğa ve es-Süyûtî'nin el-Muzhir fi 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'uhâ Eserlerinin Karşılaştırılması*, 48.

³³ Hüseynova, "Ebu Mensur es-Seâlibî Edebiyatşünas, Dilçi ve Tarihçi Kimi," 107.

³⁴ Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," 36/236.

³⁵ Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâs, 2000), 19/130.

³⁶ Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebu Mansur," 36/237.

³⁷ Ali b. Hasan el-Bâharzî, *Dümyetu'l-Kasr* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1414), 2/972.

³⁸ İhsan Abbâs, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî Inde'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sekâfe, 1983), 374.

³⁹ Hayruddîn ez-Zirkilî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4/163.

1.4. Eserleri

Seâlibî Arap-İslam literatür tarihinde çok eser telif eden yazarlardan birisidir. Farklı alimler Seâlibî'nin eserlerinin farklı sayıda olduğunu kaydetmektedirler. es-Safedî (ö. 764/1363), eserlerinin sayısının 88 olduğunu aktarmaktadır. Bu eserlerden kiminin hacmi oldukça büyük, kimisi de risâle hacmindedir. Kayıp olarak nitelendirilen ve günümüze ulaşmayan eserlerinin sayısı oldukça fazladır.⁴⁰

1.4.1. Yetîmetü'd-Dehr

Eserin tam adı *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Asr*'dır. Belli bir dönemde yaşayan şair ve edebiyatçıların hayatını ele alan ilk eserlerden kabul edilmektedir. Yazar, bu eserde yalnızca hicrî 5. asırda yaşamış ediplerin biyografilerine yer vermektedir. Bu açıdan Seâlibî bu üslupta biyografi yazma geleneği başlatan bir yazar olarak görülmektedir. Örneğin Endülüslü edebiyat tarihçisi İbn Bessâm eş-Şenterînî de kendisinden etkilenererek *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli'l-Cezîra* isimli eserini bu üslupta yazmıştır.⁴¹ Seâlibî'nin öğrencisi el-Bâharzî de bu esere *Dumyetu'l-Kasr* isiminde bir zeyil yazmıştır.⁴²

Eser, söz konusu edebiyatçıların yaşadığı bölgelere göre dört bölüme ayrılmıştır. Bazı biyografiler için yüz küsur sayfa ayrılmış iken bazıları için yalnızca birkaç satır ayrılmıştır.⁴³

Bâ Mahreme (ö. 972/1565) bu eseri, es-Seâlibî'nin eserlerinin en büyüğü ve en güzeli olarak nitelendirmiş ve bu eserle ilgili pek çok beyit yazmış olan,⁴⁴ İbn Kalâkıs olarak da bilinen Ebu'l-Futûh el-İskederî'den şu şiiri aktarmıştır:⁴⁵

أبيات أشعار اليتيمة أبقار أفكار قديمة
ماتوا وعاشت فلذاك سميت اليتيمة

Yetîme'nin şiirlerinin beyitleri, eski fikirlerin çocuklarıdır.

Yetîme o (fikirler) öldükten sonra yaşadı (yazıldı) ve bunun için "Yetîme" diye isimlendirildi.

İbn Kalâkıs'tan bir başka şiir:

حفظ اليتيمة كل من في شرقها والمغرب
فشدوت من عجب كم لليتيمة من أب

Doğu'da da Batı'da da herkes, yetimi (el-Yetîme kitabını) korudu (ezberledi).

Ben de yetimin (el-Yetîme kitabının) ne kadar çok babası olduğuna şaşkınlıktan şarkılar söyledim.

Şevkî Dayf ise bu eserin Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin *Kitâbu'l-Eğânî*'si ile aynı derecede görmektedir.⁴⁶

1.4.2. Fıkhu'l-Luğa ve Sırru'l-'Arabiye

Birden fazla konuyu ele alan lügat türü bu eser filoloji alanında telif edilmiş ilk eserlerden biridir. Dilin müfredatını anlamlarına göre tasnif ettiği için, mana sözlüklerine benzemektedir. Başlıca iki kısımdan oluşan eserin birinci bölümü 30 ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise Arapçanın inceliklerini incelemiştir. Eserde sözcüklerin asıl manaları dışında, herkes tarafından kolayca fark edilemeyecek ince farklılıkları gördüğü fer'î manalarını da vermiştir.⁴⁷ Seâlibî bu eserini daha önce de adı zikredilen, hâmîsi vezir Ebu'l-Fadl el-Mîkâlî'ye ithafen yazmıştır.⁴⁸

⁴⁰ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Gâbe anhu'l-Muṭrib*, 56 (Tahkik edenin notu).

⁴¹ Hüseyin Yazıcı, "İbn Bessâm eş-Şenterînî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/376.

⁴² Mehmet Talu, "Bâharzî, Ali. Hasan," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/474.

⁴³ Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 531.

⁴⁴ Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 19/130.

⁴⁵ Bâ Mahreme, *Kılâdetu'n-Nahr fî Vefeyâti 'Ayâni'd-Dehr*, 3/375.

⁴⁶ Hüseyinova, "Ebu Mensur es-Sealibi Edebiyatşünas, Dilçi ve Tarixçi Kimi," 107.

⁴⁷ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 235.

⁴⁸ Şerif, *es-Se'âlibî'nin Fikhü'l-Luğa ve es-Süyütî'nin el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'uhâ Eserlerinin Karşılaştırılması*, 50.

1.4.3. Ahsenu mâ Sem'itu (Ahsenu'l-Mehâsin)

Söz konusu eser, bu çalışmanın temasını oluşturan *Men Ğabe 'anhu'l-Mutrib* adlı eserin ikinci zeyli olduğu eserdir. Dolayısıyla bu eserin, çalışmanın ikinci bölümünde, "Zeyli olduğu *Ahsenu mâ Sem'itu* adlı eser" başlığı altında detaylı bir şekilde incelenmesi daha yerinde olacaktır.⁴⁹

1.4.4. Simâru'l-Kulûb

Eserin tam adı *Simâru'l-Kulûb fi'l-Muzâf ve'l-Mensûb*'tur. Seâlibî bu eserinde söz ve deyimleri, nispet edildikleri varlıklara göre ayırmış; her biri için ayrı ayrı açıklamalar getirmiştir. Eğer varsa şiirlerden istişhad etmiş ve bunları şevâhid olarak ayrıca getirmiştir.⁵⁰

1.4.5. Letâifu'z-Zurefâ min Tabakâti'l-Fudalâ

Seâlibî bu eserinde birçok edebiyat ve tarih kitabından; ilginç, hoş, ve zarif şiir ve nesirler derlemiştir. On iki bölüme ayırdığı eserin her bir bölümünü önemli şahsiyetlerin şiir ve nesirlerine ayırmış ve *Letâifu's-Sahâbe ve't-Tâbi'in*, *Letâifu'l-Mulûki'l-Mutekaddimîn*, *Letâifu'l-Buleğâ ve'l-Udebâ* gibi başlıklar vermiştir.⁵¹

1.4.6. et-Temsîl ve'l-Muhâdara

Bu eserde Kur'an'dan, hadisten, halifelerin, şairlerin ve ediplerin sözlerinden mesel haline gelmiş olanlar konu edinilmektedir. Eser başlıca dört bölümden oluşur. Seâlibî bu eserini Ziyârî emiri Kâbûs b. Veşmgîr adına kaleme almıştır.⁵² Abdu'l-Fettâh Muhammed el- Huluvv (1937-1994) tarafından tahkik edilmiştir. *Mü'nisü'l-Vahîd ve Nüzhetü'l-Müstefîd fi'l-Muhâdarât* isimli eseri de aynı konuya sahiptir.⁵³

1.4.7. Hâssu'l- Hâs

Önemli bir edebiyat kaynağı olan muhâdarât türündeki bu eser, şiir ve nesir örnekleri bakımından oldukça zengindir. Başlıca sekiz bölümden oluşmakla beraber, bir şiir ve nesir mecmuası olarak nitelendirilmektedir.⁵⁴

1.4.8. en-Nihâye fi Fenni'l-Kinâye fi'l-Hikem ve'l-Munâzara

el-Kinâye ve't-T'arîd ve'l-Kinâye, *el-Kinâyât ve't-T'arîd* ve *el-Kinâye fi'l-Kinâye* adlarıyla da bilinir. Belagata dair muhtasar bir eserdir. Birçok defa yayınlanmıştır.⁵⁵

1.4.9. Sihru'l-Belâğa fi Sirri'l-Berâ'a

Yaygın olarak *Sihru'l-Belâğâ* olarak bilinir ancak tam adı *Sihru'l-Belâğa fi Sirri'l-Berâ'a*'dır. Bu eserden seçmeler *Erba'u Resâil* içinde ve *Muhtâr min Sihri'l-Belâğa* adıyla müstakil olarak neşredilmiştir.⁵⁶

1.4.10. Âdâbu'l-Mulûk

Eserin tam adı *Âdâbu'l-Mulûki'l-Harzemşâhî*'dir. Seâlibî bu eserini, sarayında büyük bir ilgi ve itibar gördüğü II. Me'mûn'a takdim etmiştir.⁵⁷

1.4.11. Diğer Eserleri

Ravdatu'l-Fedâha, *el-Ehâsin min Bedâ'î'l-Buleğâ*, *el-Edeb min mâ li'n-Nâsi fihi Erab*, *Efrâdi'l-Me'ânî*, *el-Emsâl ve't-Teşbihât*, *Unsi's-Şu'arâ*, *Behceti'l-Muştâk*, *Tabakâtu'l-Mulûk*, *Tercemetü'l-Kitâb fi Âdâbi's-Sâhib*, *et-Tuffâha*, *el-Selc ve'l-Matar*, *el-Maksûr ve'l-Memdûd*, *Nesîmu's-Seher*, *el-Mübhic*, *Mü'nisü'l-Vahîd ve Nüzhetü'l-Müstefîd fi'l-Muhâdarât*, *Letâifu'l-Me'ârif*, *el-Letâif ve'z-Zerâif fi Medhi Mehâsini'l-Eşyâ' ve Ezdâdihâ*, *Berdü'l-Ekbâd fi'l-'Adâd*, *el-Ferâid ve'l-Kalâid*, *el-Lutf ve'l-Letâif*, *el-Îcâzü'l-Îcâz*, *Dürerü'l-Hikem*, *Tahsînu'l-Sabîh Tahbîsu'l-Hasen*, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, *el-Enîs fi Gazli't-Tecnîs*, *Ecnâsü't-Tecnîs*, *Nesrü'n-Nazm ve Hallü'l-İkd*, *Gurerü Ahbâri Mulûki'l-Furs ve Siyerihim*, *Gurerü'l-Belâğa fi'l-'Alâm*, *Gurerü'l-Medâhik*, *el-Gilmân*, *el-İktibâs mine'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, *Lubâbu'l-Âdâb*, *el-Müntehal*, *Mir'âtü'l-Mürûât* ve *'Amâlü'l-Hasenât*, *Hasâisu'l-*

⁴⁹ Bk. Başlık: 2.3. Zeyli olduğu "*Ahsenu mâ Sem'itu*" adlı eser.

⁵⁰ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 24.

⁵¹ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 25.

⁵² Ahmet Güner, "*Kâbûs b. Veşmgîr*," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/44.

⁵³ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 50.

⁵⁴ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 24.

⁵⁵ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 24.

⁵⁶ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 146.

⁵⁷ Ahmet Taşağıl, "*Me'mûnîler*," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/105.

Luga, eş-Şekvâ ve’l-Îtâb, eş-Ş’ir ve’s-Şu’arâ ve Envâ’u İktibâsâtihim min Elfâzi’l-Kur’ân ve Me’ânih, Ebu’t-Tayyip el-Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ ‘aleyh, et-Tevfik li’t-Telfik, Tuhfetu’l-Vuzerâ, el-Yevâkît fi B’adi’l-mevâkît fi Medhi’s-Şey’i ve Zemmih, Mekârimu’l-Ahlak, Mâ Cerâ beyne Seyfi’d-Devle ve’l-Mütenebbî, Ehâsinü Kelâmi’n-Nebî ve’s-Sahâbe ve’t-Tabi’în ve Mulûki’l-Câhiliyye ve Mülûki’l-İslâm ve’l-Vuzerâ ve’l-Küttâb ve’l-Buleğâ ve’l-Hukemâ ve’l-‘Ulemâ’, Dîvân⁵⁸

2. Men Ğâbe ‘anhü’l-muṭrib Adlı Eseri Hakkında

2.1. Eserin Adı

Eserin tam adı *Men Ğâbe ‘anhü’l-muṭrib* olup, Türkçe karşılığının “*Şarkıcının Kaybettiği Kimse*” şeklinde olması mümkündür. Yazar, kitabın adıyla ne kastettiğini mukaddimede şöyle açıklamaktadır:

Bu kitap, en üstün vasıflara sahip lafızların güzelliğini, anlamların muhteşemliğini, ağaçların nuruna benzeyen vasıfların zarıflığını, seher vaktinin soluğunu, kuşların şarkısını, ceylanların boynunu, güvercinlerin gerdanlığını, gümüş atmacanın göğsünü, yeşil tavus kuşlarının kanatlarını, bahçelerin hoşluğunu, zayıf gören gözün efsununu, sakın gönüllerin hareketini, gizli özlemlerin saçılmasını içerir. Şarapsız sarhoş eder, zevk olmadan coşturur, saba yelinin dalı sarstığı gibi, katrenin ıslattığı serçenin dala konduğu gibi sarsar. Nesri, gül nesri (saçılması); nazmı, gerdanlık nazmı (dizilmesi) gibidir. Ben bu kitabı konularına göre, mûd’isinin zikriyle vasıflandırdığı 7 bâba ayırdım.⁵⁹

2.2. Eserin Nüshaları

Eserin, Seâlibî’ye aidiyeti konusunda bir şüphe bulunmamaktadır. Orijinal nüshası İstanbul Süleymâniye Kütüphanesi’nin Lâleli Bölümünde nr. 1946’da bulunmaktadır.⁶⁰

Eser h. 1302 yılında Tuhfetu’l-Behiyye içerisinde İstanbul’da, h. 1405 yılında Nebevî Abdülvâhid Ş’alân tarafından Kahire’de, m. 1987 yılında Abdülmûin el-Mellûhî tarafından Dımaşk’ta, m. 1987 yılında Yûnus A. es-Sâmerrâî tarafından Beyrut’ta neşredilmiştir. Ayrıca eser, Osman Reşer tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

2.3. Zeyli olduğu *Ahsenu mâ Semî’tu* Adlı Eser

Sözlükte “kuyruk, elbisenin eteği, ek, bir şeyin alt kısmı” gibi anlamlara gelen *zeyil* kelimesi, İslâmî literatürde bir kitaba yazılan ek mânasındadır. Batı literatüründeki karşılığı *supplement, appendice, excursus* kelimeleridir.⁶¹

Seâlibî’nin bu eseri, çalışmamızın konusu olan *Men Ğâbe ‘anhu’l-Muṭrib* adlı eserin zeyli olduğu eserdir. Eser Türkçede *Duyduklarımın En Güzeli* anlamına gelmektedir. Diğer ismi *el-Leâlî ve’d-Durer’* dir. Konularına göre düzenlenmiş bir şiir mecmuasıdır. 22 bölüme ayrılan bu eserde; birinci bölümde ilahiyat, ikinci bölümde peygamberlerin hayatları hakkında bilgi ve geriye kalan yirmi bölümde de mulûkiyyât, ihvâniyyât, edebiyât ve hamriyyât gibi konulardan yine sübjektif bir üslupla, kendi beğendiği şiirleri seçmiştir. Muhammed Efendi Sâdık Anber’in şerhiyle h. 1324 yılında Kahire’de basılmıştır. Ayrıca 1989 yılında Abdulfettâh Temmâm ve Seyyid Âsım tarafından Beyrut’ta, 1990 yılında Abdülemîr Muhennâ tarafından yine Beyrut’ta ve 1992 yılında Muhammed İbrâhîm Selîm tarafından Kahire’de neşredilmiştir. Almanca’ya tercümesi Osman Reşer tarafından yapılmıştır.⁶²

2.4. Eserin Yöntemi

Eser, bir şiir antolojisidir. Konularına göre ayrılmış 7 babdan oluşmaktadır ve bu bâbların her birinin altındaki alt başlıklar toplam 60 tanedir. Nitekim bu alt başlıkların tamamı bir sonraki bölümde zikredilmiştir. Alt başlıklardan 55 tanesi şiir, 5 tanesi nesre dairdir. Eserde İbn M’utez’den (ö. 296/908) Mütenebbî’ye (ö. 354/965), Ebu’l-Feth el Bustî’den (ö. 400/1010), Me’mûn’a (ö. 218/833) Sâhib b. ‘Abbâd’dan (ö. 385/995), el-Kindî’ye (ö. 252/866 [?]) toplamda 481 farklı müelliften şiir ve nesir

⁵⁸ Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, 19/131.

⁵⁹ Ebu Mansur es-Seâlibî, *Men Ğâbe anhu’l-Muṭrib*, 3.

⁶⁰ Topuzoğlu, “*Seâlibî, Ebu Mansur*,” 36/237.

⁶¹ İsmail Durmuş, “*Zeyil*,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/339.

⁶² Demiryak, *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*, 112.

aktarılmıştır. Ancak çoğunlukla çağdaşlarından alıntı yaptığını söylemeden geçmemek gerekir. Yazar, kendi teliflerinden de toplam 49 şiirden beyitler kullanmıştır.

Eserin girişinde, Seâlibî'nin kitabı tanıtan teşbih ve betimlemelerde bulunduğu, bir paragraflık bir mukaddimesi vardır. Buranın devamında da kısaca bâblardan bahsedilmiş ve mukaddime oldukça özet bir şekilde tamamlanmıştır.

Şiirler aktarılırken “من أحسن من قيل فيه قول فلان” yani “falan şairin sözü bu konuda söylenenlerin en güzellerinden”, “قد أحسن فلان في قوله” yani “falan şair şu sözünü güzel söylemiştir”, “قال فلان” yani “falan şair şöyle demiştir”, “أحسن ما سمعت في ...” yani “... konusunda duyduklarımın en güzeli”, “قد أحسن وأطرب فلان” yani “... falan şair güzel söyledi ve coşturdu”, “وقد أبدع فلان وأطرب حيث قال” yani “falan şair şiiri söylediğinde şöyle harikalar yaratmış ve coşturmuştur”, “أطرب وملح فلان حيث قال” yani “falan şair, şöyle söylediğinde coşturdu ve şık yapmış oldu”, “من بدائع مطربات فلان” yani “falan şairin şarkılarının en iyilerinden” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Kendi şiirlerinden bahsettiği beyitleri zikrederken ise “قال مؤلف الكتاب” yani, “kitabın yazarı şöyle dedi” diyerek aktarımda bulunmuştur.⁶³

Seâlibî'nin bu eserdeki yönteminin daha iyi anlaşılması açısından, aşağıda eserden örnekler ele alınacaktır.

Örnek 1:

وقد أحسن وأطرب ابن المعتز (في قوله)⁶⁴

مُخَضَّرَةٌ وَاكْتَسَى بِالنُّورِ عَارِيَهَا	أَمَا تَرَى الْأَرْضَ قَدْ أَعْطَتْكَ
وَلِلرِّيَاضِ إِتْسَامٌ فِي نَوَاحِيهَا	فَلِلسَّمَاءِ بُكَاءٌ فِي حَدَائِقِهَا

İbn M'utez şöyle güzel söylemiş ve coşturmuştur:

Toprağın sana, yeşermiş ve ıplaklığını nur ile örttüğü çiçeğini verdiğini bilmiyor musun?

Gökyüzüne, çiçeklerin bahçelerinde ağlamak, ravzalara ise her bir köşesinde gülmek düşer.

Örnek 2:

وقد أبدع السرى وأطرب حيث قال⁶⁵

وَعَالَ شَهْرَ الصَّيَامِ	جَاءَكَ شَهْرٌ
قَوْمٌ هُمْ إِنْ رَأَوْهُ إِهْلَالٌ	أَمَا رَأَيْتَ الْهِلَالَ
فُضَّ عَنِ الصَّائِمِينَ	كَأَنَّهُ قَبْدٌ فَضَّةٌ

es-Serî şiiri söylediğinde şöyle harikalar yaratmış ve coşturmuştur:

Mutluluk ayı Şevval sana geldi ve cânî, oruç ayını ortadan kaldırdı.

Hilali görürsek diye, onu gözetleyen kavmi görmedin mi? O sanki gümüşten bir zincirdir, kibirlensinler diye oruç tutanlardan çözülmüş bir sıkıntıdır.

Örnek 3:

وقال مؤلف الكتاب⁶⁶

وَحَبَدًا فِي التِّمَارِ	يَا حَبَدًا
وَيِي إِنْتِبَاهِي	تُفَاحَةٌ فِي

⁶³ Bu paragrafta kullanılan “فلان” yani “falan kimse, falan şair” tabirleri makale yazarları tarafından eklenmiştir.

⁶⁴ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 28

⁶⁵ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 99

⁶⁶ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 76

Bu kitabın yazarı dedi ki:

Vah ki, onun güzelliği ve kokusu ne kadar güzeldir! Meyveler içerisinde (sadece) onu toplamak ne kadar güzeldir!

Uyku(m)da bir elma, bana rastlar (onu rüyamda görürüm); uyanıklığımda ise onu ister olurum!

Ayrıca belirtilmelidir ki şair bu eserindeki şiirleri seçerken tamamen subjektif zevkine dayanarak seçmiş ve eserine dahil etmiştir. Nitekim hem zeyli olduğu *Ahsenu mâ Semi'tu* adlı eserin adından hem de şiirleri aktarırken kullandığı ifadelerden bunu anlamamız mümkündür.

2.5. Eserin Muhtevası

Daha önce de zikredildiği üzere, eser temelde 7 bâbdan oluşmaktadır. Bu bâblar sırasıyla: Belâgat, yazı ve bu ikisiyle ilişkili şeyler hakkında; bahar, etkileri ve diğer dört mevsim hakkında; geceler, günler, onların vakitleri ve ulvî etkileri hakkında; gazel ve gazelle ilgili şeyler hakkında; hamriyyât ve onunla alakalı şeyler hakkında; hamriyyât ve onunla alakalı şeyler hakkında; ihvâniyyât, medh ve buna dahil edilen diğer şeyler hakkında; farklı tasniflerde sanatlar bölümleridir.

Şimdi bu başlık altında, söz konusu bâbların alt başlıkları sıralanacaktır.

1. Bâb: “Belâgat, yazı ve bu ikisiyle ilişkili şeyler”

Belâgatın, güzel yazının ve bunu izleyenlerin vasfı hakkında bölüm, bunlara dair nazım şeklindeki bölüm, belîğ kitapların vasfı ve konularının güzelliği hakkında nesir şeklindeki bölüm, bunlara dair nazım şeklindeki bölüm, şiirin vasfı hakkında nesir şeklindeki bölüm, bunlara dair nazım şeklindeki bölüm

2. Bâb: “Bahar, etkileri ve diğer dört mevsim”

Bahara övgü ve onun iyilik ve güzelliklerinin nesir şeklinde anlatıldığı bölüm; bunlara dair nazım şeklindeki bölüm, baharın güzelliklerinin, bahara yakışan şeylerin ve kardeşlik ile mutluluğun güzelliklerinin teşbihi hakkında bölüm, meltem rüzgarının nazım şekilde anlatıldığı bölüm, bahçelerin tasvirlerinde belîğ lafızların şarkılarından bir bölüm; şairler hakkında betimlemelerin şarkılarının anlatıldığı bir bölüm; yağmurun, bulutların, gök gürültüsü ve şimşegin öncülleri hakkında bir bölüm; bulutlar ve yağmur hakkında nazım ve nesir şeklindeki bölüm; yağmur suyunu içmek hakkındaki bölüm; baharın etkileri ve çiçekleri hakkındaki bölüm; yaz mevsimi ve belagat sahiplerinin sıcağı tasviri bölüm; güz günleri hakkındaki bölüm; en güzel kokulu güz meyvelerinden olan turuncgiller ve narenciyeler hakkındaki bölüm; elma hakkında bölüm; kış, onun etkileri ve soğuk ile kara galip gelmek hakkındaki bölüm

3. Bâb: “Geceler, günler, onların vakitleri ve ulvî etkileri”

İyi, kısa, hamedilen ve şükredilen gecelerin anılmasından mutlu edenler ile ilgili bölüm, gecelerin uzunluğu ile ilgili bölüm, gece ve yıldızların tasviri ile ilgili bölüm, ay, dolunay ve hilal ile ilgili bölüm, sabah ile ilgili bölüm, güneş ile ilgili bölüm, kara bulutlu günler ve yağmur ile ilgili bölüm, kara bulutlu günler ve kardeşleri ziyaret sırasında yağın yağmur hakkındaki bölüm, diğer ziyaretler ile ilgili bölüm, dönemin belagatçılarının geçen günlere acınmalarının en güzelleriyle ilgili bölüm, bunlara uygun olan nazım şeklindeki bölüm

4. Bâb: “Gazel ve gazelle ilgili şeyler”

Gazel ve ona benzeyenler, saç hakkındaki bölüm, gözlerle ilgili bölüm, ön dişlerle ilgili bölüm, bir ve iki beyitte bütün vasıflar ve diğer bütün teşbihlerle ilgili bölüm, göğüs betimi hakkındaki bölüm, kadınların vasıfları konusunda belagatçıların lafızlarının en güzelleriyle ilgili bölüm, mert kimsenin vasıfları konusunda belagatçıların lafızlarının en güzelleriyle ilgili bölüm, farklı durum, fiil ve vasıflardaki delikanlılara kur yapmakla ilgili bölüm; zülûf, bıyık, favori ve yanakla ilgili bölüm

5. Bâb: “Hamriyyât ve onunla alakalı şeyler”

Kırmızı (üzümden elde edilen) şaraba övgü bölümü, şarabın vasfı hakkında bölüm, can kulağıyla dinleyene övgüyle ilgili bölüm, içki arkadaşının vasıflarıyla ilgili bölüm, mey ile zamanı yenmek ve üzüntüleri defetmek ile ilgili bölüm, diğer türler ile ilgili bölüm, sâkî ile ilgili bölüm, pişirilmiş şarap hakkındaki bölüm

6. Bâb: “İhvâniyyât, medh ve buna dahil edilen diğer şeyler”

Kardeşliğin ve arkadaşlığın değerinden ve konumlarının güzelliklerinden mutlu edenler ile ilgili bölüm, bununla ilgili nazım şeklindeki bölüm, özlemle ilgili bölüm, arkadaşı kaybetmek hakkında bölüm, azarlama ve ziyaret etmekle ilgili bölüm

7. Bâb: “Farklı tasniflerde sanatlar”

Gençlik ve gençlerle ilgili bölüm, hükümdarların ve seçkin beylerin sözlerinden nesir şeklindeki bölüm, coşturan medihlerle ilgili bölüm, zanaat ehlinde bir kişiyi övmekle ilgili bölüm, kitabı en güzel şaridlerle ve kaside beyitleriyle bitirdiğimiz bölüm

2.6. Eserdeki Şiirlerde Beyân ve Bedî’ Sanatlarının Kullanımı

Bu başlık altında eserdeki şiirlerde sıkça kullanılan bazı edebî sanatlarla ilgili birkaç örnek verilecektir.

2.6.1. Teşbih

Teşbih, Arapça kökenli bir kelime olup Türkçe’ye de aynı şekilde geçtiği anlamına göre, aralarında bir veya birden fazla özellikte benzerlik bulunan iki varlığın birbirine benzetilmesi anlamına gelmektedir⁶⁷ ve şiir denilince belki en çok kullanılan edebî sanatlardan birisidir. Gerek Türk Edebiyatından gerek Arap Edebiyatından örnekler incelendiğinde bu durum hemen fark edilecektir. Bunun sebebi, şiir sanatının ihtiyaç duyduğu letafet ve zerafetin en kolay bu yolla ortaya çıkmasıdır ki teşbih sanatıyla kapalı olan mana açığa çıkar, uzak olan yaklaşıp, kapalı olan açılır. Ayrıca şair, bir varlığa vermek istediği özelliği doğrudan söylediğinde aynı tesiri elde edemez. Ancak söz konusu vasıf, o vasıfça daha üstün bir varlıktan örnek verildiğinde anlatımın tesiri katbekat artacaktır. Seâlibî’nin eserinden bazı teşbih örnekleri:

Örnek 1: ⁶⁸

أَنْظُرُ إِلَى أَثَرِ الْمِدَادِ كَبَنْفَسِحِ الرَّوْضِ

Onun yanağındaki mürekkep izlerine bak! Tıpkı güllerle lekelenmiş bahçelerin menekşesi gibi...

es-Saneberî’den (ö. 334/945-946) alıntılanan bu şiirde; hattatın yanağındaki mürekkep izi, bahçelerdeki menekşeye benzetilmiştir. Teşbihin unsurları olarak müşebbeh (benzeyen), yanak; müşebbeh bih (benzetilen), menekşe; vechu’ş-şebeh (benzeme yönü), iz; teşbih edatı ise “ك” harf-i ceridir.

Örnek 2: ⁶⁹

شَهْرٌ لَهُ بِنَسِيمِهِ صِفَةٌ تُحَاكِي جَنَّةَ الرِّضْوَانِ

O (Nisan) ay(ı) ki onun esintisi ve yumuşaklığı, Rıdvan cennetini andıran vasıftır.

Muhammed b. Süleymân el-Mahzûmî’den (ö. 369) alıntılanan bu şiirde; Nisan ayının o yumuşak esintisi Rıdvan cennetlerine benzetilmiştir. Teşbihin unsurları olarak müşebbeh, Nisan ayı; müşebbeh bih, Rıdvan cennetleri; vechu’ş-şebeh, rüzgârın yumuşak esintisi vasfı; teşbih edatı ise “نحاي” fiil-i muzârîsidir.

Örnek 3:

بِاللَّهِ لَفْظُكَ هَذَا سَأَلَ مِنْ أُمَّ قَدْ صَبَّبْتَ عَلَيَّ أَفْوَاهَنَا

Vallâhi senin bu sözün baldan akmıştır. Yoksa ağzımıza bal mı döktün?

Ebû İshak es-Sâbî’nin (ö. 384/994) Büveyhî veziri el-Mühellebî’ye (ö. 352/963) yazdığı bir şiirden alıntılanmış bir beyittir. Müşebbeh, el-Muhellebî’nin sözleri; müşebbeh bih, baldır. Vechu’ş-şebeh ve teşbih edatı zikredilmemiştir.

⁶⁷ Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 434.

⁶⁸ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 9

⁶⁹ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 28

2.6.2. İstiâre

Temelde, teşbihe çok benzeyen bir edebi sanattır. Teşbihin unsurlarından olan teşbih edatı ve vechu’ş-şebehe ilave olarak yine teşbihin unsurlarından olan müşebbeh ve müşebbeh bihten birisinin söylenmediği edebi sanat türüdür.⁷⁰

Örnek 1: ⁷¹

وَقَهْمَةٌ رَعْدٌ فِي السَّمَاءِ وَفِي الْأَرْضِ إِبْرِيْقُ الْمِدَامِ يُقَهِّمُهُ

Çınlayan şimşek gökyüzünde, mey ibriği yeryüzünde kakkaha atıyor.

Seâlibî'nin kendi şiirinden yaptığı bir alıntıdır. Burada teşbih edatı, vechu’ş-şebeh ve müşebbeh bih olan insan zikredilmemiştir. Bu beyitteki istiâre türü, benzetilene ait bir özellik zikredildiği için istiâre-i muraşşahadır.

2.6.3. Mecâz-ı Mürsel

Hakiki anlamın dışında kullanılan ve alakası benzerlik dışında bir şey olan lafızdır.⁷²

Örnek 1: ⁷³

مَا تَرَى نِعْمَةَ السَّمَاءِ ضٍ وَشُكْرَ الرَّيَاضِ لِلْأَمْطَارِ

Göğün yeryüzüne olan nimetini ve bahçenin yağmura olan şükrünü görmüyor musun?

Burada göğün nimetinden kastedilen, nimetlerin sebebi olan yağmurdur. Yağmur ve nimetlerden sayılan bitkilerin arasında bir benzerlik türünden bir alaka bulunmamaktadır. Sonuç söylenip, sebep kastedilmiştir ki bu da mecâz-i mürselin müsebbebiyet türündendir.

2.6.4. Cinâs

Bir edebiyat terimi olarak cinas, manaları farklı, yazılış ve okunuşları aynı ya da benzer olan iki ya da daha fazla kelimenin -nazım veya nesir fark etmeksizin- bir arada kullanılması sanatıdır.⁷⁴

Örnek 1: ⁷⁵

يَا مَنْ تُدَكِّرُنِي سَمَائِلُهُ رِيحَ الشَّمَالِ تَنْفَسْتُ

Ey özellikleri bana hatırlatılan kişi! Kuzey rüzgârı büyüleyici bir şekilde soluyor...

Bu beyit Zafer b. ‘Abdillâh el-Kâdî’den (ö. [?]) aktarılmıştır. “سَمَائِلُ” kelimesi *karakter, özellik, yaratılış* anlamlarına gelmektedir.⁷⁶ “شَمَالٌ” kelimesi ise Kuzey anlamında gelmektedir. İki kelime de “شَمَلٌ” kökünden türese de anlamları birbirinden tamamen farklıdır. Bu örnek cinâs-ı iştikâk türündendir.

Örnek 2: ⁷⁷

كَسَوْنَ عَيْبًا لِبَاسٍ وَأَضْحَى لَيْبِدٌ لَدَيْهِ بَلِيدًا

Kadınlar, bir köleye köle kıyafetleri giydirdiler ve Lebîd bir ahmağa dönüştü.

Ebû Sa’îd er-Rüstemî’den (ö. [?]) alıntılanan şiirde “لبيد” özel ismi ile *ahmak, budala, bihaber* ⁷⁸ gibi anlamlara gelen “بليد” kelimeleri arasında cinâs bulunmaktadır. Farklı kökten türemelerine rağmen, aynı 4 harfin farklı kombinasyonlarından oluşmuş iki kelimedir. Cinâsın bu türüne cinâs-ı muhâlif ismi verilmektedir.

⁷⁰ Muhammet Tasa vd., *Anlatımlı Belâgat*, ed. Tacettin Uzun (Konya: Sebat Yayınevi, 2017), 124.

⁷¹ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 31

⁷² Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 291.

⁷³ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 27

⁷⁴ Tasa vd., *Anlatımlı Belâgat*, 144.

⁷⁵ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 14

⁷⁶ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu’cemu’l-Luga el-‘Arabiyye el-Mu’âsıra* (Kahire: Âlimu’l-Kutub, 2008), 2/236; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 11/365.

⁷⁷ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 21

⁷⁸ Ömer, *Mu’cemu’l-Luga el-‘Arabiyye el-Mu’âsıra*, 1/238.

Örnek 3: ⁷⁹

دَهَبٌ حَيْثُمَا حَيْثُ دُرًّا وَفِضَّةٌ فِي

Nereye gitsek altın var, nereye dönsek inci, uzayda gümüş...

Mu'avvic er-Rakkî'den (ö. 307) aktarılmıştır. Cinâsa 3 örnek barındıran muhteşem bir beyittir. Altın anlamına gelen "دَهَبٌ" ismi ile gitmek anlamına gelen "حَيْثُ" fiili arasında, inci anlamına gelen "دُرٌّ" ismi ile dönmek anlamına gelen "دَارٌ" fiili arasında ve gümüş anlamına "فِضَّةٌ" ismi ile uzay anlamına gelen "فَضَاءٌ" kelimeleri arasında cinas bulunmaktadır. Bunlardan ilki aynı kökten olup cinâs-ı iştikâk, diğer ikisi farklı kökten olup cinâs-ı muzâri türündendir.

2.6.5. Tasrî'

Beyitteki ilk şatırın sonuyla, ikinci şatırın sonunun aynı kafiye üzerine olması sanattır.⁸⁰

Örnek 1: ⁸¹

إِنِّي أَرَى الْفَاطِكَةَ عَطَلْتُ الْكَافُورَ وَالْدُرَّ

Ben senin sözlerini keskin buluyorum. Öyle ki sözlerin(in keskinliği), kâfûr ve siklameni(n kokusunun) dahi kesmiştir.

Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Hâmid el-Hâmid'den (ö. 405) aktarılan bu beyitte "الغُرُّ" ve "الدُّرُّ" kelimeleri üzerinden tasrî' sanatı uygulanmıştır.

Örnek 2: ⁸²

تَرَى وَرْدَ وَجَنَّتِهِ وَرَيْحَانَ شَارِبِهِ

Yanığının gülünün kırmızılığı ve bıyığının reyhanın yeşilliğini görüyorsun!

es-Serî'den (ö. 362/973 [?]) aktarılan bir beyittir. Aynı kafiyeyle sahip "أَحْمَرٌ" ve "أَخْضَرٌ" kelimeleri üzerinden tasrî' sanatı uygulanmıştır.

2.6.6. Tevriye

Tevriye sözlükte bir sözü veya haberi gizleyip, bunun yerine başka bir söz veya haberi zikretmek anlamına gelir. Terim olarak ise konuşmacının biri sözden ilk anda anlaşılan, yakın ama kastedilmeyen; diğeri de açık olmayan, uzak ancak kastedilen ili manalı bir lafzın zikredilmesi sanattır.⁸³

Örnek 1: ⁸⁴

فَمِنْ شَجَرٍ رَدَّ الرَّبِيعِ عَلَيْهِ كَمَا نَشَرَّتْ وَشِيًّا

Sonbahar, senin süslü bir ispiyon yaydığı gibi, bir ağaçtan kıyafetinin tekrar üzerine giydi.

Bu beyt, el-Buhturî'den (ö. 284) alıntılanmıştır. Şiirde geçen "وَشِيًّا" kelimesinin yakın manası *süs, bezeme, nakış*, uzak manası ise *ispiyon, gammadıcılık*. Şayet "وَشِيًّا" kelimesinden sonra "مَنْعَمٌ" kelimesi zikredilmeseydi, tevriye sanatı meydana gelmezdi. Burada kelimenin uzak manası kastedilerek tevriye sanatı uygulanmıştır.

2.6.7. Tıbak

Tıbak sözlükte uymak, uygun olmak, uyum içinde olmak anlamındadır. Belâgat terimi olarak ise zıt anlamlı kelimelerinin aynı cümle yahut da beyit içinde kullanılması sanattır. Yine şiirlerde sıklıkla kullanılan bir güzelleştiricidir.

⁷⁹ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 30

⁸⁰ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 390.

⁸¹ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 16

⁸² Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 157

⁸³ Tasa vd., *Anlatımlı Belâgat*, 154.

⁸⁴ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 26

Örnek 1: ⁸⁵

لَمَّا أَتَانِي كِتَابٌ مِنْكَ عَنْ كُلِّ حُسْنٍ وَفَضْلِ غَيْرِ
حَكَتْ مَعَانِيهِ فِي أَثْنَاءِ أَتَارَكَ الْبَيْضَ فِي أَحْوَالِي

Bana senden gülümseyen bir kitap geldiğinde, bütün iyilik ve fazilet sınırsız olur.

Satırları arasındaki anlamları, benim kara ahvâlimdeki senin beyaz izlerini anlatır.

Ebu'l-Feth el-Bustî'den (ö. 400/1010) alıntılanmıştır. İkinci beyitteki beyaz ve siyah, yani “البيض” ve “السود” kelimeleri arasında tıbak sanatı uygulanmıştır.

Örnek 2: ⁸⁶

يَبْكِي لِضُحْكَ نَوْهَرٍ ضَحِكًا تَوَلَّدَ عَنْ بُكَاءِ

O, onların ışığını güldürmek için ağlıyor. Nitekim bulutların ağlamasından doğan nice gülüş(ler) vardır...

Bu beyt Sa'îd b. Hamîd'den (ö. 250) alıntı yapılmıştır. Gülmek ve ağlamak, yani “يَبْكِي” ve “لِضُحْكَ” kelimeleri arasında tıbak sanatı uygulanmıştır.

2.6.8. Reddu'l-'Acuz 'Ala's-Sadr

İki şatırdan oluşan beytin birinci şatırına sadr, ikinci şatırına acuz ismi verilir.⁸⁷ Bir edebî sanat olarak ise şiirde acuzun, nesirde de bir cümlelerin veya bir ibarenin, sonunda yer alan bir ibarenin; lafız ve manaları aynı yahut lafızları aynı manaları farklı veya da aynı kökten türeyen bir ifadeyle önceden tekrarlamasıdır.⁸⁸ *Tasdîr*, *teş'ib* gibi isimlerle de bilinir.

Örnek 1: ⁸⁹

فَالْحُسْنُ يَنْشُرُهُ وَالْكَفُّ يَطْوِيهِ يُطْوِي وَلَيْسَ بِمُطْوِيٍّ

Kitap kapanır ancak kitabın faziletleri kapanmaz. İyilik onu yayar, ancak alıkonmak onu kapatır.

Kitapların faziletleri hakkında yazılmış olan bu beyit, el-Merîm'den (ö.383) alıntılanmıştır. Acuzun sonunda geçen ve kitap kapanır anlamındaki “يَطْوِيهِ” fiili, sadrın başına kitap kapatılır anlamındaki “يُطْوِي” fiil-i meçhulu ile döndürülmüştür.

Örnek 2: ⁹⁰

تَنْزَهُ سَمْعِي مَا أَرَادَ وَقَلْبِي مَعَ الْإِخْوَانِ لَا

Kulağım, gözüm ve kalbim istediği yerde dolaştı da kardeşlerle bir gezintiye çıkmadı.

Seâlibî bu beyti Nisabur'da gezinti hakkında yazdığı bir şiirden alıntılanmıştır. Acuzun sonunda geçen ve gezintiye çıkmamak, dolaşmamak anlamındaki “تَنْزَهُ” fiili, sadrın başına aynı fiilin olumlu olan ve dolaşmak, gezmek anlamındaki “تَنْزَهُ” fiil-i mâzîsi ile döndürülmüştür.

2.6.9. Mübâlağa

Bir vasıf, fiil veya durumu; gerçekleşmesi zor ve hatta imkânsız dereceye çıkararak ifade etme sanatıdır.⁹¹

بِنَفْسِي مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ فَأَهْدِي لِي الدُّنْيَا مَعَ الدِّينِ فِي

Kim bana kitabımı hediye ederse, bana bir sandık içinde dünyayı hediye etmiş olur.

⁸⁵ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 19

⁸⁶ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 25

⁸⁷ Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitapevi, 2017), 224.

⁸⁸ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 363.

⁸⁹ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 18

⁹⁰ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 31

⁹¹ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 307.

Ebu'l-Feth el-Bustî'den (ö. 400/1010) alıntılanmış bir beyittir. Dünyanın bir sandık içinde hediye edilmesi aklen mantıksızdır. Bu sebepten bu da gulûv türünden bir mübalağadır. Şair burada hediye olarak bir kitap aldığı taktirde duyacağı büyük mutluluğu ifade etmek için mübalağa sanatından yardım almıştır.

2.6.10. Murâ'âtu'n-Nazîr

Aralarında zıtlık dışında anlam yönünden ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir ifadede toplamaktır. *Tenâsüb*, *tevfik*, *telfik te'lîf*, *i'tilaf* gibi isimlerle de bilinir.⁹² Daha önce ele alınan, ifadeler arasında zıtlık esasına dayanan tıbâk sanatının zıttı kabul edilebilir. Yine şiirde sıklıkla kullanılan edebi sanatlardan birisidir.

Örnek 1:⁹³

فَالْأَرْضُ مُسْتَوْقَدٌ وَالْجَوُّ نُّورٌ إِنَّ كَانَ فِي الصَّيْفِ

Eğer yazın meyve varsa; yeryüzü ocak, hava ise tandırdır.

Bu beyit Muhammed b. Süleymân es-S'alûkî'den (ö. 369) alıntılanmış bir beyittir. Ocak anlamındaki "مُسْتَوْقَدٌ" kelimesi ile tandır anlamındaki "نُّورٌ" kelimeleri arasında murâ'âtu'n-nazîr sanatı uygulanmıştır.

Örnek 2:⁹⁴

فَالْأَرْضُ بِأَقْوَتَةِ الْجَوِّ وَالنَّبْتُ فَيُرْوَجُ الْمَاءُ بَلُورٌ

Toprak safir, hava inci, bitki örtüsü turkuaz ve su kristaldir.

Örnek 1'de zikredilen es-S'alûkî'nin şiirinin devamından bir beyittir. Burada iki murâ'âtu'n-nazîr sanatı iç içe geçmiş vaziyettedir. Toprak anlamındaki "الأرض" kelimesi, hava anlamındaki "الجو" kelimesi, bitki anlamındaki "النبت" kelimesi ve su anlamındaki "الماء" kelimeleri ile yakut anlamındaki "بأقوتة", inci anlamındaki "بلور", turkuaz taşı anlamındaki "فيروج" ile kristal anlamındaki "بلور" kelimeleri arasında murâ'âtu'n-nazîr sanatı uygulanmıştır.

Sonuç

Ebû Mansûr es-Seâlibî Arap İslam Edebiyatında önemli bir yere sahip olan, son derece üretken bir müelliftir. Ülkemizde özellikle *Yetîmetü'd-Dehr*, *Fıkhü'l-Luğa* ve *Sırru'l-'Arabiye* ile *Âdâbu'l-Mulûk* adlı eserleriyle ünlenmiştir. Gerek hayattayken gerekse de vefatından sonra ve dahi günümüzde sahip olduğu büyük ününe, eserlerin sayısının çokluğuna ve bu eserlerin bazılarının büyük tesirlere sahip eserler olmasına rağmen hayatı hakkında bilgi çok sınırlıdır.

Biyografisine dair bu menfî durum bir kenara, Ebû Mansûr es-Seâlibî yazdığı eserler ile derinlemesine incelenmesi gereken bir yazardır. Bu çalışmada incelenmiş olan *Men Gâbe 'anhu'l-Mutrib* eseri ile bu eserin zeyli olduğu *Ahsenu mâ Semî'tu* adlı şiir antolojisi eserleri, özellikle tenkit ilmi açısından incelemeye değerdir. Nitekim tenkit ilmine dair eserlerde ismi bir münekkit olarak pek zikredilmese de şair ve tarihçi kimliklerinin yanı sıra Seâlibî bir münekkittir. Bu eserinde, seçtiği şiirlere dair detaylı bir tenkitte bulunmasa da söz konusu şiirleri tercih ederken sübjektif bir yola başvurmuştur ve bunu da eserinde sıklıkla dile getirmiştir.

Seâlibî, özellikle çağdaşlarının yazdığı eserleri büyük bir incelikte gözden geçirmiş; bu eserlerde en güzel bulduğu, edebi sanatlarla bezenmiş şiirleri toplamış ve bunları konuları göre ayırarak 7 babda tasnif etmiştir. Her bâbın altında nazım ve nesir olarak ayrı ayrı başlıklar vermiş ve toplam 60 adet alt başlık oluşturmuş. Alıntı yaptığı şairlerin sayısının çokluğu, eserin ne kadar büyük bir inayetle telif edildiğine dair bir ipucu vermektedir.

⁹² Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 302.

⁹³ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 29

⁹⁴ Bk. es-Seâlibî a.g.e. s. 29

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazarlar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazarlar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.
- 3. Etik Beyan:** Yazarlar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 4. Yazar Katkısı:** Sorumlu yazar Sabriye Mohammadi tarafından araştırma, literatür tarama, çerçeve belirleme, revizyon aşamaları gerçekleştirilirken, ikinci yazar Mohammad Mohammadi tarafından yazım ve revizyon aşamaları gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Abbâs, İhsan. *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî Inde'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sekâfe, 4. Baskı, 1983.
- Bâ Mahreme, et-Tayyib. *Kilâdetu'n-Nahr fî Vefeyâti 'Ayâni'd-Dehr*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008.
- Bâharzî, Ali b. Hasan. *Dumyetu'l-Kasr*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1414.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Busnina, Mongi. *Mevsû'atu 'Alâmi'l-Ulema ve'l-Udebâi'l-Arab ve'l-Muslimin*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2005.
- Demirayak, Kenan. *Arap-İslam Edebiyatı Lüteratür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- Dımaşkî, İbn Nâsiri'd-dîn. *Tevdîhu'l-Müştebih*. thk. Muhammed Na'im el-'Irkisûsî. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1993.
- Durmuş, İsmail. "Zeyil." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/339-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Emin, Ahmet. *Zuhru'l-İslam*. Kahire: Hindawi, 2013.
- Gündoğdu, Hasan. "Ebû Mansur Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlibî'nin Sirru'l-'Arabiyye Adlı Eserinin Edisyon Kritiği". Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Güner, Ahmet. "Kâbûs b. Veşmgîr." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/43-44. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hüseynova, Solmaz. "Ebu Mensur es-Sealibi Edebiyatşünas, Dilçi ve Tarixçi Kimi." *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası* 24 (2015), 107-112.
- İbn Kunfûz. *el-Vefeyât*. thk. Âdil Nuveyhid. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 4. Baskı, 1984.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 4. Baskı, 1414.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-Muellifîn*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâs el-'Arabî, 1957.
- Kırkpınar, Mahmut. "Mütevekkil-Alellah." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Küçüksarı, Mücahit. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*. Konya: Çizgi Kitapevi, 2017.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemu'l-Luga el-'Arabiyye el-Mu'âsıra*. Kahire: Âlimu'l-Kutub, 2008.
- Safedî, Abdillâh. *el-Vâfi Bi'l-Vefeyât*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.
- Seâlibî, Ebu Mansur. *Men Gâbe Anhu'l-Mutrib*. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1984.
- Şerif, Abdulrahim. "es-Se'âlibî'nin Fikhü'l-Luğa ve es-Süyûtî'nin el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'uhâ Eserlerinin Karşılaştırılması". Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Talu, Mehmet. "Bâharzî, Ali. Hasan." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/474. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Tasa, Muhammet vd. *Anlatımlı Belâgat*. ed. Tacettin Uzun. Konya: Sebat Yayınevi, 3. Baskı, 2017.
- Taşagül, Ahmet. "Me'mûnîler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/105. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Seâlibî, Ebu Mansur." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/236-239. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yazıcı, Hüseyin. "İbn Bessâm eş-Şenterînî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/376. İstanbul: TDV Yayınları 1999.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbâsîler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yılmaz, Nurullah. "Emîr Ebû'l-Fadl el-Mîkâlî ve Edebî Çalışmaları." *Istanbul Journal of Arabic Studies (İSTANBULJAS)* 3/2 (2020), 297–312.

Zehebi, Şemsu'd-dîn. *Siyeru 'Alâmi'l-'Ulema*. thk. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 3. Baskı, 1985.

Zirikî, Hayreddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâîn, 15. Baskı, 2002.